

Såvitt Thage kan minnas

Av Fredrik Johansson

Thage G. Peterson sparade intressanta reflektionerna kring sin tid vid makten till en annan bok.

FRÅN DET HAN 1971 blev Olof Palmes statssekreterare i statsrådsberedningen tills han lämnade regeringen nästan tre decennier senare befann sig Thage Peterson i maktens centrum. Under 15 år vara han en av Olof Palmes närmaste medarbetare och – om man får tro honom själv – en av hans främsta förtrogna.

Peterson borde därför ha något intressant att berätta.

Också hans egen historia borde ha sina poänger. Från enkla förhållanden i Kronoberg via SSU och "folketshusrörelsen" till den absoluta makten i Stockholm. Det är en klassresa som heter duga.

Det borde finnas alla förutsättningarna för god modern politisk historieskrivning och en engagerande egen berättelse.

Tyvärr blir det inte så. Åtminstone får han inget vettigt skrivet. Det är möjligt att han sparar sig till annat tillfälle. Men den utomordentligt produktive Petersson har i två volymer – den självbiografiska "Resan till Mars" och Palmebiografien "Palme – som jag minns honom" – främst visat sig förmögen att göra sand av sin egen berättelse.

En nästan perfekt brist på självdistans kombineras med en ännu större brist på empati och förståelse för andras uppfattningar, värderingar och avsikter. Det verkar närmast vara en mänsklig defekt – förklarad av klass och ohejdad vana – att inte vara socialdemokrat.

Socialdemokratins motståndare är "de besuttna", "överklassen", "officerarna" med flera. Deras intressen står alltid i konflikt med "de svaga"

och "de små". Borgerligheten är i grunden en enda stor konspiration mot allt som är gott och sant.

I "Olof Palme – som jag minns honom" beskriver Peterson över fyra hundra sidor sin relation till Palme. Det är bitvis ren parodi. Olof Palme får Stålmannen att framstå som en astmasjuk reumatiker i en isande sandstorm.

"Därför blev han ungdomens talesman."; "Olof Palme var mycket generös."; "Han levde på något sätt med världens fattigdom."; "Olof Palmes engagemang fick ungdomen att inse politikens kraft och dess innersta väsen."; "Jag tror att han bad en bön för mänskligheten och framtiden."; "Så många tyckte om hans vänliga ögon."; "Han kunde mycket om djur och natur."

"Han valde ofta som barn att ta parti för dem som låg illa till." "Han var fri från maktens attribut."; "Alla delar av Sverige stod Olof Palme nära" "Han smet aldrig undan."; "Han kunde namnen på en mängd av Goltands fridlysta orkidéer."; "Ibland sägs det att Olof Palme var otydlig som regeringschef och arbetsledare. Jag tycker inte det."

Och så håller det på. Underhållningsvärdet är bitvis betydande.

Petersons huvudsakliga roll i storyn är att säga kloka saker som Palme, Tage Erlander med flera håller med om. Vem som stod Palme närmast utreds med betydande noggrannhet och inte helt oväntat utfaller resultatet till Petersons fördel.

I en storartad passage – som fångar mycket av ton och ande i Petersons författarskap – beskrivs hur riksdagsmannen Hjalmar Nilsson i Väster-norrland direkt från hästens mun fått höra hur Palme såg på sina vänner.

"Friast och mest personligt pratar jag nog med Thage G.", skall Palme ha sagt till Nilsson.

Thage Petersons reaktion är magnifik: "Jag blev överraskad när Hjalmar Nilsson berättade om samtalet. Jag hade inte intrycket att de två stod varandra så nära."

Men om underhållningsvärdet är stort är informationsvärdet mindre. Peterson har väldigt svårt för att kritiskt diskutera eller problematisera någonting som rör den egna gärningen, partiet eller Palme som person.

HÄNDELSERIK PERIOD

Vilket naturligtvis är trist. De femton år boken i huvudsak spänner över är en händelserik period i svensk nutidshistoria. Olof Palme är onekligen en av 1900-talets mest komplexa och intressanta politiker. Och Thage Peterson var ju faktiskt med. Han satt vid borden när besluten togs. Han vet vilka genvägar som togs, vilka bondeoffer som gjordes och när saker gick snett.

De eventuella misstag som begås förklaras istället oftast av andras tillkortakommanden och "svek". Palme framställs inte sällan som maktlös inför starka krafter utanför hans kontroll.

Pomperipossaaffären och skattemyndigheternas bryska hantering av Ingmar Bergman 1976 var exempelvis i grunden Gunnar Strängs fel. Palme förstod att man gjorde fel – men det var Sträng som hindrade honom från att göra rätt.

"Sträng var stelbent, oresonlig och maktfullkomlig. Palme förstod att allt hade blivit så fel, så fel, men samtidigt insåg han att hans handlingsutrymme var lika med noll." Utan förmåga att handla led statsministern svåra kval: "Han plågades extra mycket eftersom han visste att Astrid Lindgren var en hederlig och ärlig människa."

Löntagarfonderna – där ju den officiella socialdemokratiska historieskrivningen allt mer gör gällande att det inte var något man "egentli-

gen" ville – var förre LO-ordföranden Gunnar Nilssons fel. Palme var emot löntagarfonder.

"Redan från första början insåg han att löntagarfonderna inte hörde hemma i Sverige. Ja, inte i något annat demokratiskt samhälle heller."

Påståendet – om det är riktigt – ger en närmast hisnande inblick i kvaliteten i Olof Palmes politiska och moraliska ledarskap. Thage Peterson skriver rakt upp och ner att Palme inte bara gick till val tre gånger på ett förslag som han ansåg främmande för ett demokratiskt samhälle, utan dessutom genomförde det.

"Kanske var det så att han saknade tillräcklig tyngd för att driva sin egen linje?", förklarar Peterson.

Men att gå till val på en odemokratisk politik ser Peterson inte som något större tillkortakommande. De svagheter som boken redovisar är istället – med några undantag – i grunden mycket positiva egenskaper. Palme är möjligen "för snäll" och han ville inte lova för mycket.

POLITIKENS OMNIPOTENS

Intressanta frågeställningar och analyser om egna taktiska och strategiska misstag lämnas nästan helt därhän. Tappade socialdemokratin inte bort individen under den senare delen av 1960-talet? Var det inte så att Torbjörn Fälldin och senare Gösta Bohman fångade upp strömningar i det svenska samhället som socialdemokratin aldrig riktigt förstod? Hade inte socialdemokraterna kanske till och med bidragit till att skapa dessa?

Palmes enorma tro på "det starka samhället" och den retorik och politik han drev framför sig i skiftet mellan 1960 och 1970-talet problematiseras inte. En ny individualism är i värsta fall ett uttryck för att medborgarna är dåligt informerade om politikens möjligheter.

Flyktigt berörs en antydan till tvekan kring politikens omnipotens. Men Peterson skyndar snabbt vidare. Politik är ju att vilja. Och räcker inte

viljan, så gäller det att vilja ännu mer.

Eftersom Peterson valt bort sin egen möjlighet till analys, så ligger det främsta värdet främst i det omedvetna. I hur han skriver och i det han inte skriver.

Den kanske mest intressanta dimensionen är hur besatt Palme och hans medarbetare, inte minst Thage G. Peterson – förefaller ha varit av "Palmehatet".

"Vi sökte förklaringar till det oförsonliga hatet mot Olof Palme i marinkretsar. Olof och jag talade ofta om det. Han trodde att det var ett gemensamt organiserat hat från marinofficerare och folk från näringslivet."

"Olof Palme var djupt besviken över att inte de stora medierna tog upp de pågående hat- och rykteskampanjerna mot honom."

Det fanns de som kände och närde mycket starka känslor mot Olof Palme. Det är nog säkert att säga att ingen svensk politiker förr eller senare berört så många. Onekligen positivt, men också negativt. Det fanns de som hatade Olof Palme. Det fanns ett Palmehat.

Men också här reducerar Peterson ner analysen till en närmast infantil nivå. Konspirationsteoretikern antror scenen. Motståndet – och det mesta motståndet är "hat" – mot Olof Palme kondenseras till en angelägenhet för "salongerna" på Östermalm, för officersmässorna vid landets marinbaser, för näringslivet och för Svenska Dagbladet.

"Han hade övergivit sin klass. Därför betraktades han som en föräddare. Hatet förstärktes när han började driva kraven på rättvisa och utjämning och ville ta bort överklassens privilegier."

Om USA:s ambassadör J. Graham Parker – som fått Palme "på hjärnan" – skriver Peterson: "Ledande moderater, kända industridirektörer, bankmän och höga militärer hjälpte välvilligt till att förse hans hjärna med farligt virus."

Att det skulle ha funnits ett mer folkligt förankrat motstånd verkar närmast uteslutet. Att Palme skulle kunna väcka starka negativa känslor av politiska skäl eller att han själv var en konfrontationspolitiker är långsökta förklaringar för Peterson. Det framgår när han prövar dem.

Palmes eventuellt egna skuld för att röja upp starka känslor hänskjuts

"Olof Palme får Stålmannen att framstå som en astmasjuk reumatiker."

mest till att han "ibland hade ett drastiskt sätt att uttrycka sig."

"Dräpande repliker brukar föda hat, heter det ju." konstaterar författaren och hävdar att en replik av Palme – den hyggligt vassa: "tjugo lögnare på tjugo minuter" – i en debatt 1956 gjorde att "Hatet kom att gro på folkpartitidningarnas ledarsidor en lång tid därefter."

Och när Palme jämför KFML och moderaterna förklarar Peterson det med att Palme hade försmak för "drastiska formuleringar".

Palme är hatad för att han är lite tuff i debatten och för att han är klassförrädare.

Men det anmärkningsvärda ligger inte i Petersons försök att för enkla, utan i reaktionen. Hur man valde att hantera frågan.

MAKTENS DYNAMIK

Peterson påstår sig ha haft ett explicit uppdrag att kartlägga och nysta i var "ryktesspridningen" hade sin upprinnelse. Peterson är anmärkningsvärt uppriktigt.

Som statssekreterare till statsministern ringer han till chefredaktörer och journalister, som tvingas hänvisa till källskydd när Peterson vill veta vem som sagt vad.

"Jag kontaktade Svenska Dagbladet med utgångspunkt i att den osmakliga kampanjen [SvD hade på ledarplats

tagit avstånd från förtal av Palme] var förtal av Sveriges statsminister. Men tidningen ville inte gå vidare med hänsyn till grundlagens meddelandeskydd.”

Peterson nöjer sig inte med telefonen: ”En gång försökte jag tränga Svenska Dagbladets chefredaktör Bertil Östergren mot väggen om hatkampanjerna. (...) Han tog klart avstånd från verksamheten. Men samtidigt dolde han inte sitt eget hat mot Olof Palme. ”Han är ett hot mot den svenska friheten”, sa han.”

Det är naturligt frestande att göra kopplingar till IB och annan social-

demokratisk underrättelseverksamhet, vilka Petersson i likhet med andra obehagligheter inte alls berör.

Och kanske ligger här bokens verkliga värde. Det är här maktens överväganden blir riktigt verkliga och inte så smickrande. Det är här vi kan förstå de stämningar och den dynamik som fanns hos Palme och hans medarbetare.

I vilken politisk kultur ringer en av statsministerns närmaste män till tidningsredaktioner för att kartlägga politiska motståndare och för att nysta i ”ryktesspridning”? Och vad säger det

om den person som gör det? Det kanske Peterson funderar på inför sin nästa bok.

Snart sjuttio år efter mordet på Sveavägen förblir en balanserad, fullständig och verkligt informativ biografi över Olof Palme oskriven. Thage Peterson har inte gjort arbetet lättare.

Fredrik Johansson (fredrik.johansson@kreab.com) är konsult på Kreab.

BOKFAKTA

Författare: Thage G. Peterson

Titel: Olof Palme – som jag minns honom

Förlag: Albert Bonniers förlag, 2002

SVERIGES HISTORIA

Tyrannen, staten och den svenska modellen

Av Mats Hallenberg

Den svenska statens historiska rötter har blivit ett hett debattämne. Men det är fortfarande oklart varför både bönder och adel slutade kämpa emot centralmakten under 1500-talet.

DET ÄR INNE med statsbyggare just nu. Gunnar Wetterbergs tvåbandsverk om rikskanslern Axel Oxenstierna presenterades i början av hösten. Före jul begåvades boklådorna så med två nya biografier över Gustav Vasa: Lars-Olof Larssons kritikerrosade Gustav Vasa. Landsfader eller tyrann? samt Richard Ringmars Gustaf Eriksson Vasa. Kung Kamrer Koncernchef.

Vadan detta plötsliga intresse för flera hundra år gamla statsmän? Är det måne ett uttryck för nationens behov av historisk identitet i dessa tider av europeisk integration? Eller bara en eftergift åt en läsekrets som ständigt törstar efter fler böcker om kungar och krig? Om Gustav Vasa

finns ju dessutom sedan tidigare en gedigen levnadsskildring, Ivan Svalenius femtio år gamla Gustav Vasa.

Historieprofessorn Lars-Olof Larsson kan knappast anklagas för att vara någon ytlig opportunist. Larssons Vasabiografi är en frukt av nära fyrtio års källforskning om svensk äldre historia. Verket har kallats ”nydanande” och bemötts med storögd respekt av dagspressens recensenter. I december belönades det också med Augustpriset, branschens finaste hedersbetygelse.

Larssons bok förtjänar mycket av det beröm den fått. Den är både välskriven och innehållsrik, lika tilltalande för akademikern som för den allmänt historieintresserade. Larsson nöjer sig inte med att skildra kungens levnadsbana, utan sätter

hela tiden in hans gärningar i större sammanhang: politiska, religiösa, sociala och kulturella. På köpet får läsaren kunskap inte bara om Gustav Vasa utan också om svensk och europeisk samhällsutveckling i stort. Men nydanande?

UTDÖD HISTORIESYN?

Syftet med Larssons bok är att en gång för alla ta död på uppfattningen om Gustav Vasa som den gode landsfadern, en vresig patriark med folkets bästa för ögonen. Larsson vill lyfta bort det nationalromantiska skimret och istället avslöja kung Gustav som den hänsynslösa och giriga maktmänniska han i själva verket torde ha varit. Till sin hjälp tar han Machiavelli, ständigt lika aktuell när det gäller att diskutera förhållandet mellan makt och moral.

Ett genomgående tema hos Larsson är att svenska historiker i gemen haft en alltför överslätande inställning till den gamle ”tyrannen”. Man har inte velat se övergreppen utan hellre hänvisat till ”statsnyttan” och det stora nationella projektet. Här blir det hela lite övertydligt: de historiker Larsson argumenterar mot är i huvudsak det tidiga 1900-talets giganter, Gottfrid Carlsson och Emil Hildebrand, samt populära historieberättare som Fryxell och Grimberg. Deras bild av Gustav Vasa som fri-